

Doğu Bahçelerinde Batılı Bir Bakışın Huzur(suzluk)u: A. H. Tanpınar ve Türk Muhafazakârlığı

Bahadır Türk*

*“Her şey değişebilir, hatta kendi irademizle değiştiririz. Değişmeyecek olan, hayata şekil veren, ona
bizim damgamızı basan şeylerdir.”*

Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur

“Doğulu olmak istenildiğinde Batılı, Batılı olmak dayatıldığında Doğulu gibi davranmak...”

Orhan Pamuk, İstanbul

I.

Liberalizm ve sosyalizm ile birlikte son iki yüzyılın siyasi düşünce tarihine ve pratiğine damgasını vuran bir siyasi ideoloji¹ olarak muhafazakarlığın modernite ile koştur bir doğuş ve olgunlaşma evresi yaşaması muhafazakar fikriyatın temel yapısal özelliklerini belirleyici bir etmen olmuştur. Muhafazakar fikriyatın; hakikati gelenek-tarih-otorite-aile-cemaat-millet ya da din gibi referans noktalarını aslileştirerek kurması süreci muhafazakar duruşun modernite ile kurduğu diyalogdan

derin izler taşımaktadır. Muhafazakarlığın modernite ile kurduğu bu gerilimli diyalog Türk muhafazakar düşüncesinin anatomisine ilişkin yapılacak herhangi bir analiz için de en elverişli vasatı teşkil etmektedir. Bu noktadan hareketle Türk muhafazakarlığının Türk modernleşme süreci içerisindeki tekamülünde “kritik an”ın Cumhuriyet İnkılabı olduğunu tespit etmek gerekecektir². Cumhuriyet İnkılabı, bizim Batılılaşma-modernleşme maceramızın geri dönülmez bir uğrağı olarak Türkiye’deki muhafazakar fikriyatın gelişiminde hayati bir role sahiptir. Ancak burada hemen belirtmek gerekir ki

* Ankara Üniversitesi SBF. Doktora Öğrencisi.

¹ Bkz. Bekir Berat Özipek, Muhafazakarlık:Akıl, Toplum ve Siyaset, s.3, Ankara:Liberte Yayınları, 2004

² Bkz. Ahmet Çiğdem, "Sunuş", s.16, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık cilt 5, İstanbul:İletişim

Türk muhafazakarlığı Cumhuriyet İnkılabı ile, gerek muhafazakar entelijansiyanın cumhuriyetin kuruluşuna gönüllü ya da gönülsüz destek vermesi gerekse cumhuriyetle girişilecek bir hesaplaşmanın muhtemel sonuçlarının hareketin meşruiyetini baştan gidereceği kor-kusuyla, Kara Avrupası ve Anglo-sakson dünyasındaki muhafazakarlığın Fransız İhtilali ile girdiği türden bir hesaplaşmaya girmemiştir. Bu husus Çiğdem'in de vurguladığı üzere Türk muhafazakarlığının en belirleyici özelliklerinden birisine işaret eder: "Türk muhafazakarlığı, oluşum dönemindeki politik iktidarsızlığının açtığı boşluğu, daha sonraki dönemlerde kültürel bir saldırganlıkla doldurmaya çalışmıştır."³

Türk muhafazakarlığının, yukarıda vurguladığımız hususun paralelinde, resmi ideolojinin üzerinde yükseldiği modernist-pozitivist paradigma ile ilişkisinde bir biçimde hep varolan "orta yolu bulmak" gayreti, Batı'nın teknolojik üstünlüklerinden istifade etmek ile sahip olunan kültürel değer ve kodları korumak dolayısıyla "kendisi olmak/kalmak" saiki arasındaki gerilim, tipik bir geç modernleşme sendromu olarak görülebilir. Bu bağlamda yaşanan geç modernleşme deneyiminin; Türkiye özelinde "yerleşmiş" diğer ideolojilerde görüldüğü gibi Türk muhafazakarlığının da genel fikri envanterinde kaymalara, eklemlemelere ve kimi "tutarsızlıklar"a yol açan ve tüm bunlarla birlikte Türk muhafazakarlığına özgül ağırlığını veren ana etmen olduğu söylenebilir.

Muhafazakar düşüncenin cemaat ya da ulusa ilişkin olarak merkeze oturttuğu "kendilik algısı", büyük ölçüde geç modernleşme deneyiminin ellerinde şekillenen Türk mu-

hafazakarlığının kültürel vurguları merkeze alarak sorunsallaştırdığı temel mesele olmuştur. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'ndan Peyami Safa'ya, Remzi Oğuz Arık'tan Ali Fuat Başgil'e, Hamdullah Suphi Tanrıöver'den Nurettin Topçu'ya uzanan bir çizgide *kim olduğumuza ve kim olarak kalmamız gerektiğine* ilişkin olarak yürütülen tartışmalarda Doğu-Batı, kendi olmak, mazi ve gelenek üzerine söyledikleriyle farklı bir yerde duran ve "ken-dine has" bir mahiyet arz eden "huzur üslubu"⁴ özellikle dikkat çekmektedir. Bu üslubun yaratıcılarından Yahya Kemal ve onun takipçisi Ahmet Hamdi Tanpınar Türk muhafazakarlığının öznel tarihinde mutlaka zikredilmesi gereken iki büyük isim olarak dur-maktadırlar. Bizim bu çalışmada amacımız bu iki isimden "modernizmden haberdar bir cemaat adamı"⁵ni, "ruhumuza ayna tutan bir zihniyet tarihçisi"⁶ni, "estetığın kapılarını açmak gayretinde olan bir insan"⁷ı, "Türk modernleşme sürecinin verimli bir çelişkisi"⁸ni ve müstesna bir kültür ve "gönül adamı"ni yani Ahmet Hamdi Tanpınar'ı Türk muhafazakarlığı üzerinden okumaya çalışmak olacak.

II.

Ahmet Hamdi Tanpınar (23 Haziran 1901-24 Ocak 1962) hiç kuşku yok ki bu ülkenin yetiştirdiği en büyük ve en orjinal aydınlardan birisidir. Yaşadığı dönem göz önüne alındığında tam bir "bir geçiş dönemi düşü-

⁴ Bu kavramsallaştırma için bkz. Ahmet Çiğdem, agy, s.60

⁵ Orhan Pamuk'tan(1995:42) akt.Bora Türk Sağının Üç Hali, s. 87, İstanbul:Birikim, 1999

⁶ Bkz. Ekrem Işın, A'dan Z'ye Ahmet Hamdi Tanpınar, s. 4, İstanbul: YKY

⁷ Bkz.Turan Alptekin, Ahmet Hamdi Tanpınar, İstanbul: İletişim s. 16, 2001

⁸ Bkz.Oğuz Demiralp, "Ahmet Hamdi Tanpınar", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık, c.3, s.27

³ Bkz. Ahmet Çiğdem, Taşra Epiği, s.58-9, İstanbul: Birikim, 2001

nürü"⁹ sayılabilecek Tanpınar, bir imparatorluğun çöküşü ve yeni bir devletin kuruluşuna tanıklık etmiş ve mazi ile bugün arasındaki salınımin anatomisini çıkarmaya çalışmıştır. Tanpınar'ı "özel bir düşünür" kılan esas özelliklerin başında onun bu hususta geliştirdiği derin bilgi ve sezgi gelir. Tanpınar'ın yeni olan ile ilişkisi mazi üzerinden kurulur ve fakat bu mazi "yeni olan"ı anlamsız kılan bir özellik arz etmez. Ahmet Hamdi'nin çabası "bize ne olduğu"nu anlamaya yöneliktir. Bu "anlamak" edimi onu salt reaksiyoner bir fikir adamı, kuru bir gelenek savunucusu olmaktan uzak tutan ve toplumsal aktörlerin yaşanan deneyimleri nasıl algıladığını serimlemeye yönelik zorlu bir uğraşın takipçisi yapan temel unsurdur. Tanpınar, insanı kül-türden ayırmaz. Gökkuşunun altında değişen pek çok şey olduğunun farkındadır. Bu ona hem bir heyecan hem de maziden gelen ve hızla aşınan huzur duygusunun yitip gitmesinden dolayı esrarlı bir hüznün duygusu verir. Bu hüznün duygusu ve maziye bakış¹⁰, Türk muhafazakarlığının özellikle Yahya Kemal-Ahmet Hamdi-Ekrem Hakkı Ayverdi-Nihad Sami Banarlı çizgisinde kuvvetli bir biçimde belirginlik kazanan bir nostalji duygusunun kalbinde yatmaktadır. Bu nostalji duygusu yalnızca mazinin bütünü değil, mazi içinden seçilmiş öğeleri de kapsamaktadır. Ve açıktır ki bu kapsayış Türk muhafazakarlığının zaman tasavvuru ile de kol kola ilerlemektedir. Özellikle huzur üslubu için-deki muhafazakar yönelimin zaman tasavvuru Bergson'cu "süre"(duree) kavramsallaştırması ile formüle edilebilir. Bergson için "süre"nin geçmişin ileriye doğru büyümesi ile tarif edilmesi

Tanpınar'ın "Ne içindeyim zamanın/Ne de büsbütün dışında/Yekpare, geniş bir anın/Parçalanmaz akışında." dize-lerinde ya da Yahya Kemal'in "kökü mazide olan atı" ifadesinde yankısını bulur gibidir¹¹.

Tam da bahsettiğimiz bu zaman tasavvuru, Tanpınar'a aradığı huzuru bulmak için elverişli bir atmosfer yaratacaktır ve böylelikle Tanpınar, üstadı Yahya Kemal'i animatör bir biçimde, "yeni" medeniyet ile 'eski' kültür arasında sentetik bir ilişki tasarlamakla değil, hayatta kaybedilen bütünlük ve devamlılık fikrini bir ruh bütünlüğü içinde yeniden kurmakla meşgul¹² olabilecektir. Burada zikredilen bütünlük fikri, geçmişin şimdiyi içine alan ve geleceğe doğru genişleyen akışkan hareketi temelinde, Tanpınar'ın medeniyet ve kimlik algılayışını doğrudan etkilemektedir. Ahmet Hamdi maziye ve şimdiyi, Osmanlı'yı ve Cumhuriyet'i, Doğu'yu ve Batı'yı özgün ve özgül bir birliktelik içinde değerlendirir. Onun kurgulamaya çalıştığı bütünlük düşüncesi, kendi köşemizde hareketsiz kalmamızı engelleyecek ve bizi "yalnız-ca hadiselerin dünyası"nda yaşamaktan kurtaracaktır. Bu kurtuluş "ölülerin de bu toprakta ve hayatımızda bir söz hakkı olduğu"nu ve "anane ve devamın her şeyin temelinde yer aldığı"¹³ kabul etmek ile mümkün olacaktır biraz da. Bu bakımdan bütünlük fikri Tanpınar'ın ve Türk muhafazakarlığının, Le Guin'e atfen söyleyecek olursak, "hep yuvaya döndüğü" bir mecra olmuştur. Bu fikir şimdiyi ve geleceği mazinin potasında zarif bir biçimde eritme arzu-

⁹ Bkz.Olgun Gündüz, "Türkiye'nin Batılılaşma Serüveninde Özgün Bir Portre: Ahmet Hamdi Tanpınar", Tezkire, Temmuz-Ekim 2002, sayı 27-8, s. 113

¹⁰ Tanpınar ve Yahya Kemal'deki bu hüznün duygusunun anlamı ve önemi için bkz. Orhan Pamuk, İstanbul, s. 92-114 ve 231-248, İstanbul:YKY, 2003

¹¹ Bergsoncu düşüncenin Türk muhafazakarlığındaki izleri ve son derece faydalı bir nostalji ve muhafazakarlık tartışması için bkz. Tanıl Bora-Burak Onaran, "Nostalji ve Muhafazakarlık: Mazi Cenneti", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık cilt 5, İstanbul:İletişim, s.234-260

¹² Bkz. Bora, agy, s. 87

¹³ Bkz. Ahmet Hamdi Tanpınar, "Pazar Posatasına (2)", s.94-6, Mücevherlerin Sırrı içinde, İstanbul:YKY, 2002

sunun bir ürünüdür. Mazinin çağrısı ile yaşanan hayatın temposu arasında bitmesi gereken gerilim bizleri çelişik bir ruh haline sürükler Tanpınar'a göre. "Hayatımızın bazı devirlerinde yeninin adamı olarak eskinin tazyikini duyuyoruz; bazı devirlerde eskinin adamı olarak yeninin tazyiki altında yaşıyoruz."¹⁴ diyen Ahmet Hamdi Tanpınar, Doğu'nun ve Batı'nın "ruh iklimleri" üzerinde gezinirken çok mühim bir meselenin, "kendimizin peşine düşmek" lüzumunun altını ısrarla çizer.

III.

"Kalabalık bir caddede hafızasını kaybetmiş bir adam"¹⁵. Tanpınar'ın bu enfes benzetmesi Batılılaşma maceramızın, onun deyişle "Garplılaşmak zaruretinin" getirdiği noktada cemiyetin içine düştüğü hali tasvir etmektedir. Kendimizi "eski manevi benliğimize karşı hiçbir sempati hissetmeyen yabancı ve dargın bir ruh hali" ile hafızasını kaybetmiş bir adam durumunda bulmamızın yegane sebebi eski harsımızla olan rabitaları kesmiş olmamızdır Tanpınar'a göre. Belli ki Tanpınar için hafızamızı bize geri getirecek olan tek şey kendimizin peşinde olmaktır. Tanpınar, kendimizin peşine düşmemiz ve kendimize varmamız için bir his yolculuğunun elzem olduğundan dem vurur ve burada bu his yolculuğunu başlatacak olan kritik unsuru zikreder: *Hatırlamak*. Böylelikle muhafazakar düşünüşün kadim refleksine işaret eden Tanpınar kendi muhafazakar çizgisinin ayırddedici özelliğini gözler önüne serer. Tanpınar'daki muhafazakarlık yukarda da değindiğimiz nostalji hissiyatını estetik ve kültürel vurgularla merkezileştiren bir muhafazakarlık olarak yorumlanabilir. Türk

muhafazakarlığının huzur üslubu içerisinde yer alan bu keyfiyeti bir anlamda Tanpınar düşüncesinin özünü teşkil etmektedir aslında. Tanpınar'ın birbirinden değerli eserlerinin hepsi, kendi küllerinden yeniden doğan bizleri eski güzellikleri ve dolayısıyla geçmiş benliklerimizi hatırlatmaya bir davet gibidir. Bu davetin kritik bir özelliği Tanpınar'ı kendine özgü bir fikir adamı yapan unsurlardan bir başkasına kapı açmaktadır. Ahmet Hamdi bizim Doğu-Batı arasında huzur arayan halimizi sadece bir trajedi değil, aynı zamanda, eğer bu halden doğru istifade edilebilirse bir "fırsat" saymaktadır. Zira ona göre toplumsal hayatını girmiş olduğu uzun ve sancılı Batılılaşma serüveni içerisinde yeniden tanzim eden insanlar olarak yavaş yavaş Garplı bir benlik ve anlayışına sahip olmamız, bizleri Mevlana'nın, Fuzuli'nin, Dede Efendi'nin, Itri'nin, Bekir Ağa'nın eserlerinden daha fazla zevk almaya, bu eserleri gerçekten anlamaya ve dahası onlarda yeni güzellikler bulmaya sevk edebilecektir. Tanpınar'ın rüyası Doğu'nun bahçelerini Batılı bir bakış ve anlayışla gezmeştir. Elbette ki Tanpınar'ın bu düşüncesi kaba bir self-orientalism'e değil; sahip olunan kültürün mükemmelleştirilmesi için önemli bir uğrağa göndermede bulunmaktadır. "Bizden önce gelenler" in yarattığı kültürel zenginlikleri tanımak, anlamak, yorumlamak ve yeni ve başka güzelliklere vü-cud verebilmek Tanpınar için kendi olabilmemizin, kendimizin peşine düşüp, kendimize ulaşabilmenin belki de tek yoludur. Dolayısıyla Tanpınar düşüncesindeki hatırlamak motifi hareketsizliğin değil, bir akışın ve devam(lılık) anlayışının gösterenidir.

Tanpınar için kendi olmak sağlıklı bir milli hayatın ön koşuludur ve milli hayat ancak ve ancak, az önce de sözünü ettiğimiz, "devam(lılık)" la varolabilir. Hemen kaydedelim ki Tanpınar'ın düşüncesinde devamlı

¹⁴ Bkz. Işın, agy, s. 19

¹⁵ Bkz. Ahmet Hamdi Tanpınar, "Kendimizin Peşinde: Çok Mühim Bir Mesele", Mücevherlerin Sırrı içinde, s. 54-5, İstanbul:YKY

lık sabitliğe değil, değişime vurgu yapmaktadır. Ayvazoğlu'nun da vurguladığı üzere, Tanpınar'da esas olan "devam ederek değişmek, değişerek devam etmek"tir. Tanpınar'ın devam ve tarihilik kavramlarına yaptığı vurgular Türk muhafazakarlığının 1950'den sonraki gelişimine çokça tesir edecektir¹⁶.

Bütünlük, devam ve kendi olmak sacayağında şekillenmiş gibi gözüken Tanpınar'ın kültürel-estetik muhafazakar fikriyatı bir eksiklik, yarım kalmışlık, başkalaşmışlık duygusundan kalkarak kurulduğu ve fazlasıyla mazi hasretiyle süslediği halde "Batı'nın teknolojisinden istifade etmek, ancak milli kültürünü muhafaza etmek" orta yolcu naifliğinden de uzaktır. Tanpınar, büyük değişimlerin izlerinin gündelik hayatın imgelerini takip ederek çıkarmanın mümkün olacağını görmüştür. Şeylerin değişiminin öyküsünü, Beş Şehir'de Mahur Beste'de Sahnenin Dışındakiler'de Huzur'da Aydaki Kadın'da ya da Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde, Doğu-Batı arasındaki belirsizlik mıntıkasında yer alan yaşadığımız coğrafyanın maruz kaldığı dönüşümlere ustalıkla bağlamasını bilmiştir. Vurgulanması gereken husus, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bu köklü, trajik, onun seveceği bir deyişle "hüzünlü" dönüşümün karşısında nasıl davranılacağına, durulacağına dair çok boyutlu ve politik bir program ortaya koymamış olmamasıdır. Tanpınar için, muhafazakarlığın ve özelde Türk Muhafazakarlığının ruhuna uygun bir şekilde, bir program sunmaktan değil, bir duruş sergilemekten söz edilebilir ancak. Türk muhafazakarlığı içerisinde yapılabilecek herhangi bir Tanpınar okuması bu duruşun üzerinde durduğu tektoniğin Doğu-Batı sorunsalı olduğunu kolaylıkla gösterebilir.

¹⁶ Bkz. Beşir Ayvazoğlu, "Türk Muhafazakarlığının Kültürel Kuruluşu", s. 522, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık cilt 5, İstanbul:İletişim

IV.

"Kopuş"a değil sürekliliğe, kesintiye değil devamlılığa yaptığı vurguyla dikkat çeken Tanpınar'ın muhafazakarlığı sadece "muhafaza etmek" değil, aynı zamanda "muhafazaya değer şeyler yaratmak"¹⁷ itkisini de bünyesinde barındırmaktadır. Muhafaza etme ve muhafazaya değer şeyler yaratma gayesi, Tanpınar düşüncesi çerçevesinde, bir "erdem" olarak görülebilir. Ancak bu "erdem" fikrinin virtüelden aktüele geçişi yalnızca toplumsal hayat içerisinde mümkün olacaktır. "Toplum, fertlerin zaaflarından kurtulduğu bir vasattır ve sürekliliği, kalıcılığı olan fert değil toplumdur. Fertler, fırtınalar karşısında birer yaprak gibi çaresizken, toplum kökünü toprağın derinliklerine salmış olan bir çınar gibi dayanıklıdır."¹⁸ Bir kök fikri, bozulmamış bir yer düşüncesi hem Tanpınar okumalarında hem muhafazakar fikriyatıta sık rastlanan temalardandır. Bu minvalde Yaşadığım Gibi'de Tanpınar'ın yaptığı bu ağaç-kök-toprak analogisi hiç de tesadüfi değildir. Geçerken belirtelim, Ahmet Ham-di'nin süreklilik ve toplumun önceliği ve gücüne yaptığı vurgular hem de Bonald hem Burke çizgisindeki muhafazakar düşünüşü güçlü bir biçimde çağrıştırmaktadır ve her iki vurgu da Tanpınar'ın kafasında hep var olan bir düzen (terkib) motifine atıfta bulunur¹⁹.

Yukarda da vurguladığımız üzere, hem Tanpınar'ın muhafazakar duruş ve kavram setinin hem de bu düzen anlayışının üzerinde yükseldiği zemin Doğu-Batı dikotomisi-dir. Söz konusu düzenin tesisi Doğu- Batı

¹⁷ Moeller van der Bruck'un veciz ifadesi ve "Genç Muhafazakarlık" tartışması için bkz. Bora, agy, s.67

¹⁸ Tanpınar'dan akt.Köksal Alver, Ahmet Hamdi Tanpınar: Türk Muhafazakarlığının Estetiği, s.104, Tezkire, Temmuz-Ekim 2002, sayı 27-8

¹⁹ Köksal Alver, Ahmet Hamdi Tanpınar: Türk Muhafazakarlığının Estetiği, s.104, Tezkire, Temmuz-Ekim 2002, sayı 27-8

arasındaki gerilimin üstesinden gelmek ve kendine has bir kimliğe sahip olabilmek ile mümkün gözükmektedir. Tanpınar'a göre bize lazım gelen şey, özellikle Huzur'da sıkça sözünü ettiği, "yeni bir hayat"tır. Bu yeni hayata ise tek bir kapıdan, yalnızca Doğu'dan ya da yalnızca Batı'dan geçerek girmenin bir imkanı yoktur. Tanpınar için "Garp, Avrupa'dan fazla bir şeydir."²⁰ ve oluşun, hareketin coğrafyasıdır. "Şark" ise oluşun önüne geçilen bir "oturup bekleme(nin) yeri"²¹dir. Dolayısıyla birbirine böylesine zıt karakterler arz eden Doğu-Batı kutuplarının arasındaki gerilimin üstesinden gelmenin yolu, Tanpınar'a göre, bu iki uzlaşmaz kategoriyi kaba bir biçimde birleştirmeye çalışmak değil, milli kültürü temel kabul edip "Doğu'nun ve Batı'nın güzellikleri"ni bize özgü olacak bir hüviyet içinde yeniden kurmaktır. Bize özgü olacak bu hüviyetin alınacağı yer ise şimdiki kucaklayan ve geleceğe uzanan mazidir. "Akan bir nehre sonradan katılma"²²nın getirdiği sıkıntılar ve bu sıkıntıların bir belirtisi sayılabilecek yeni olana şüphe ile eski olana işe yaramaz gözü ile bakma alışkanlığımız ancak kendi hayatımızı kendi kültürümüze uygun ve hayatın akışından uzak kalmadan tanzim etmemiz ile aşılabilecektir. Tanpınar'ın "Debussy'i, Wagner'i sevmek, Mahur Beste'yi yaşamak" olarak gördüğü talihimizin garip cilveleri aynı zamanda yeni bir sos-yo-kültürel anlam haritası oluşturmak için ideal bir zemin olarak görülebilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta yöntemdir. Tanpınar, Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımına karşı çıkarak bütünlükçü bir medeniyet algılayışı geliştiri-

rir²³. Bu çerçevede Doğu ve Batı'ya olan yaklaşımlarda ve oluşturulacak yeni hayatta insanın ve onun toplumsal yaşamının temel alınması gerektiğini savunur. Yeniliklerin, toplumsal değerleri göz ardı eden ve teknik bir düzlemde ilerleyen bir hareket silsilesi içerisinde hayata geçmesine karşı çıkar. Tanpınar'ın arzusu hem Doğulu hem Batılı olan bir milletin bu özelliğini, mazisi ve geleceği arasında sağlıklı bir köprü kurabilecek ve kendi olabilmenin getirdiği huzur duygusunun sürekliliğini sağlayacak bir bütünlük inşası için verimli bir şekilde kullanmaktır. Bununla birlikte Ahmet Ham-di Tanpınar bu arzunun, toplumsal yapının maddi imkansızlıkları ile malul olduğunu bilir ve tüm Tanpınar metinleri biraz da bu bilginin hüznü bir muhasebesi gibidir.

V.

Ahmet Hamdi Tanpınar, "hayatımızda kaybolan şeylerin ardından duyulan üzüntü ile yeniye karşı beslenen iştiaak"²⁴ arasında gidip gelen bir kültür gezgini ya da "sanatın özünü form olarak gören"²⁵ bir estetik tutkunu ve büyük bir düşünce adamı olarak toplumun birey karşısındaki belirleyici önceliğine, hayatımıza damgasını vuran şeylerin devamlılığının önemine, mazinin milletin bekasındaki kritik rolüne, geleneğin yaratıcı rolüne vurgu yapması ile Türk muhafazakar düşüncesi içerisinde anılması gereken anıtsal isimlerden birisidir. Tanpınar'ın muhafazakar vurguları politik değil kültürelidir. Özel tarihi içerisinde de Ahmet Hamdi Tanpınar resmi ideolojiye, Cumhuriyet İnkılaplarına karşı belirgin bir muhalif bir duruş sergilememiştir. 1942-46 yılları arasında Maraş

²⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, "Şark ve Garp", s.31-7, Mücevherlerin Sırrı içinde, İstanbul:YKY, 2001

²¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur, s.10, İstanbul: Dergah, 1999

²² Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur, s.246, İstanbul: Dergah, 1999

²³ Bkz. Işın, agy, s.36

²⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir, s.23, İstanbul:YKY

²⁵ Bkz. Ahmet Hamdi Tanpınar, "Akademi Yeniye Karşı Zaman Zaman Cephe Alır", s. 156-9, Mücevherlerin Sırrı içinde,, İstanbul:YKY, 2001

milletvekili olarak mecliste bulunması dışında genel olarak politikadan uzakta ve akademi odaklı sürdürdüğü yaşamı, muhafazakar vurgularının politik yönünün olmayışı ile uyumlu bir görünüm arz etmektedir.

Hiç kuşku yok ki Ahmet Hamdi Tanpınar'ı genel olarak Türk düşünce dünyasında özel olarak da Türk muhafazakarlığının tarihinde son derece özel ve özgün bir konuma oturtan pek çok hususiyet olduğunu söyleyebiliriz. Ancak tüm bu hususiyetlerin kalbinde yatan şeyin, onun hep ulaşmaya çalıştığı ve hep ulaşmanın imkansız olduğunu bildiği, Doğu'nun ve Batı'nın bir "altın oran"²⁶ içerisinde bir arada düşünülmesi ve yaşanılması ideali olduğunu söyleyebiliriz. Tanpınar'ın gündelik hayatın dokularına sinmiş "kayıp bir zamanın izinde"n gitmesi ve baktığı her yerde bir hüznün görmesi, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi'nde ya da diğer eserlerinde hep bize ne olduğunu anlamaya çalışmak istemesi, toplumsal yaşamdaki imgerlerin ve şehirlerin anlattığı hikayelere kulak vermesi, tasnifçiliği ve yeniye duyduğu derin ilgi ve merak ile Kant'ı, Nietzsche'yi, Hegel'i, Proust'u, Valery'i, Baudelaire'i okuyarak Doğu'nun şairlerini, yazarlarını, düşünürlerini ve tüm güzelliklerini anlamaya ve anlatmaya çalışması onu, yaşadığı alemini hem korumak hem zenginleştirmek isteyen bir modern zaman peygamberi yapar. Tanpınar'ın içinden kopup geldiği zamana, kendini hep güvende hissettiği tanıdık mekanlara ve süreklilik ile iç içe olan "güzellik"e olan tutkusu, "Hayri İrdal'ın Halit Ayaracı'nın hediyesi olan elbiseyi giyer

giyemez değişivermesine"²⁷ benzer bir kopuş ve başkalaşma halini reddeder. Onun meselesi teknikteki değişim değildir sadece, zihniyetteki değişimdir. Artık ne kendine ne de başkasına benzeyen bir toplumun yeni bir hüviyet kazanması için geleceğe, şimdinin hareketliliğini hesaba katan bir maziden güç alarak yürümektir Tanpınar'ın muradı. Batı'nın intizamına Doğu'nun renklerini katmak, Doğu'nun sessizliğine Batı'nın musiki-kisini yerleştirebilmektir onun kavgası. Şüphesiz bu kavga hiç bir zaman onun istediği gibi "huzur"la bitmeyecektir. Çözülmesi imkansız bir çelişkidir bu: "Yaşadığımız gibi" yaşamaya devam edecek olmamız bizi "sahnenin dışındakiler"den yapacakken, cemiyet-tin kültürel kodlarını hesaba katmadan yapılacak her değişim de "Saatleri Ayarlama Enstitüsü" gibi biçimsel modernizasyonun eseri olan tuhaf kurumların ve bize yabancı bir hayatın gölgesinde yaşamaya mahkum edecektir bizleri.

Nihayetinde Tanpınar'ın kültürel muhafazakarlığına onun argümanlarını biçimlendiren bu hüznü çelişkinin zaviyesinden baktığımızda şunu görüyoruz: "Ne kafatasçı bir milliyetçilik, ne mistik inançlar; ilerleme adına gözden çıkarılanların belleğimizdeki önemini bilen, muhafaza edilmesi gerekenlerin bilincinde, zengin bir mirastan yoksun kalmak istemeyen bir sanatçının estetik kaygılarla dile getirdiği duygular vardır onun muhafazakarlığında..."²⁸ ve bu muhafazakarlık bize Tanpınar'ın da kişisel hikayesini anlatır aslında. Onun hüznü, güzel ve yalnız hikayesini.

²⁶ Burada "altın oran" kavramsallaştırması ile muhafazakarlığın en temel niteliklerinden birisine Aristogil ölçülülük fikrine atıfta bulunuyorum. Bu fikir ve muhafazakarlık üzerine aydınlatıcı bir çalışma için bkz. S.Seyfi Ögün, "Türk Muhafazakarlığının Kültürel Politik Kökleri", s.539-582, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık cilt 5, İstanbul: İletişim

²⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, "Saatleri Ayarlama Enstitüsü", s.20, İstanbul:YKY, 2004

²⁸ Ömer Türkes, "Muhafazakar Romanlarda Muhafaza Edilen Neydi?", s. 595, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık cilt 5, İstanbul: İletişim